

Göç Sonrası Yeşil Kültürün Taşınmasına Kırsal Peyzaj Açısından Bir Bakış**

Mehmet Emin DAŞ*, Mehmet Akif IRMAK

¹Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı, Erzurum Valiliği, 25100, Erzurum, Türkiye

²Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 25100, Erzurum, Türkiye

*Sorumlu Yazar: m.emindas@gmail.com

Geliş Tarihi: 01.09.2020 Düzeltme Geliş Tarihi: 01.10.2020 Kabul Tarihi: 09.10.2020

Öz

Kültür, bir toplumun zaman içerisinde toplumsal tecrübelerden edinip benimsediği ve gelecek kuşaklara iletmek istediği; din, dil, gelenek, görenek, sanat gibi kazanımların tamamıdır. Yeşil kültür ile kavramlandırılan olgu ise toplumun bitki ve peyzaj kültürü yani kültürel peyzajıdır. Bu çalışmada 1934 yılında çıkarılan iskan kanunu sonucu Erzurum/Tortum/Aksu Köyü'nden, Erzurum/Hınıs/Ovaçevirme Köyü'ne olan gönüllü göç incelenmiş, aradan geçen yaklaşık seksen yıllık süreçte bölgede yaşanan sosyal/kültürel peyzaj değişiklikleri izlenmiştir. Bu amaçla Aksu ve Ovaçevirme köyüne yapılan ziyaretlerde yerli halk ile sözlü mülakat ve anket yöntemleri kullanılarak alanların doğal ve kültürel peyzaj değerleri tespit edilmiş ve kendi aralarında karşılaştırılmış, Hınıs ilçesinin genel peyzaj karakteri ile olan farkı yorumlanmıştır. Ovaçevirme'de yapılan anket sonucuna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun evlerinde avlu ve/veya bahçesi olduğu (%81,4), konutlardaki bahçelerini daha çok meyve/sebze yetiştiriciliği (%31,4) ve rekreasyon (%22,9) amaçlı kullandıkları, evlerinde en çok bahçe (%42,9) ve balkonu (%31,4) kullandıkları ve bahçelerini düzenlerken daha çok atalarından öğrendikleri bilgileri (%48,6) kullandıkları tespit edilmiştir. Sonuç olarak, göçün yaşandığı Aksu ve Ovaçevirme köylerinin yeşil kültür özelliklerinin birbirine yakın olduğu, Ovaçevirme köyü kültürel peyzajının Hınıs genelindekinden farklı olduğu, Ovaçevirme'ye yerleşenlerin göç ettikleri yerin kültürel peyzaj özelliklerinin bir kısmını yeni yerleşkelerine taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kırsal Peyzaj Karakteri, Kırsal Peyzaj, Peyzaj Karakteri, Göç, Yeşil Kültür

A View to the Transportation of Green Culture After Migration from the Perspective of Rural Landscape

Abstract

Culture is all that a society acquires and adopts from social experience over time and wants to convey to future generations, such as religion, language, tradition, customs, art, etc. The phenomenon that is conceptualized with green culture is the plant and landscape culture of the society, in other words, the cultural landscape. In this study, voluntary migration from Erzurum/Tortum/Aksu Village to Erzurum/Hınıs/Ovaçevirme Village as a result of the settlement-law enacted in 1934 is examined, and the social/cultural landscape changes in the region over the past eighty years are monitored. For this purpose, during the visits to Aksu and Ovaçevirme districts, landscape cultures of the areas were determined by using oral interviews and questionnaire methods and compared among themselves, and their general landscape culture difference from Hınıs district was interpreted. According to the results of the survey conducted in Ovaçevirme, the majority of the participants have gardens and/or courtyards in the houses (81.4%), they use gardens mostly for fruit/vegetable cultivation (31.4%) and recreation (22.9%), and they mostly use gardens (42.9%) and balcony (31.4%) in their homes and they use the information learned from their ancestors (48.6%) when arranging their gardens. As a result, it was found that the green cultural characteristics of Aksu and Ovaçevirme neighborhoods are close to each other, the cultural landscape of Ovaçevirme is different from that of Hınıs, and those who settled in Ovaçevirme carried some of the cultural landscape characteristics of the place where they abandoned to their new settlements.

Key words: Rural Landscape Character, Rural Landscape, Landscape Character, Migration, Green Culture

Giriş

Göç kavramı, insanoğlunun dünyadaki varlığı kadar eski bir olgudur. Çünkü insanlığın tüm evrelerinde göç yaşanmıştır ve yaşamaya devam etmektedir. Ancak göç, yalnızca insanların coğrafi konumlarını değiştirmesi değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik, sosyal ve psikolojik neden ve sonuçları da olan kompleks bir olgudur (Sağlam, 2017). Kruse (1997) bu konudaki görüşlerini “Göçmen insanlar birçok yönden göçtükleri ortamlardan, yeni yerleşim yerlerine yaşamak için tasarımlar taşıyan ve onları yeni yerel ortamdaki kaynaklara ve fırsatlara adapte eden arılara benzerler.” cümleleriyle açıklamıştır.

Yeşil kültür bir toplumun uzun yıllar sonucu oluşturduğu bitki ve peyzaj kültürü, diğer bir deyişle kültürel peyzajdır. İnsanlığın ortak kimliğinin oluşumunda dünya üzerinde farklı konumlarda yer alan kültürel peyzaj alanları etkilidirler. İnsan ve doğanın karşılıklı etkileşimi ile uzun yıllar sonucu oluşan bu alanlar, aynı zamanda doğal çevre ve insan ilişkisini de yansıtmaktadır. Kimi yerlerde dini inançların peyzaj kültürüne dominant etki ettiği görülürken, kimi yerlerde ise tarım, bahçe, sanat ve tarih gibi konular etrafında peyzaj birikimlerinin oluşturulup, biyolojik çeşitliliğinin sonraki nesillere taşındığı görülmüştür. Yerel halk mimarisinin ürünü olan geleneksel konutlar, dağlık bölgelerde yapılan tarımsal teraslama aksları, ibadethaneler, bahçeler ve sayısını artırabileceğimiz daha birçok örnek yerleşkelerin kültürel peyzaj karakterini sembolize eder. Bu kültürel peyzaj alanları insanlığın toplumsal gelişiminin, ruhsal zenginliğinin ve yaratıcılığının aynalarıdır ve kendilerini oluşturan toplumları simgelerler (Özsüle, 2005). Toplumları karakterize eden yeşil kültür özellikleri çoğu zaman göçle birlikte yeni mekanlara taşınmaktadır.

Türkiye’de bir arada yaşayan farklı dil, din, mezhep, ırka sahip birçok topluluk bulunmasından dolayı ülkenin her yerinde farklı kültürel peyzaj desenleri olduğu bilinmektedir. Bu peyzaj çeşitliliği ülkemiz açısından çok değerli olup tespit ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Ancak son yıllarda kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru artan göçler sebebiyle toplumların özgün peyzaj kültürünün kaybolmakta olduğu gözlemlenmektedir. Yılmaz (2017) ve Anonim (2020) çalışmalarında belirtildiğine göre Cumhuriyetin ilk yıllarında (1927) Türkiye’de kentsel / kırsal nüfus oranı %24,2 / %75,8 iken; 2019 yılında %75,6 / %24,4 olarak değişmiştir. Bu

oransal değişim, kırsaldan kente göç oranlarının hızlı bir şekilde arttığını, kırsal alanlarla ilgili acil planlama çalışmalarının yapılmaması halinde gelecekte hayvansal ve bitkisel ürün kıtlığı gibi büyük sorunlar oluşturabileceğini göstermektedir.

Kırsal yerleşkeler, buldukları bölgedeki fiziksel şartları, kültürel yapıyı, yaşam biçimlerini mekanlarına uygulayan, çoğunlukla yerel halk tarafından oluşturulmuş özgün mimarinin kullanıldığı çevrelerdir (Öğdül, 2013). Kentsel peyzaj ve doğal peyzaj arasında tampon görevi olan kırsal peyzajlar, sürdürülebilirliği sağlamadığı takdirde ortadan kalkabilir ve bu durum kentsel alanda yaşayan insanların doğal alanlarda daha fazla tahribata yol açmasına neden olabilir.

Tekeli (2008), Ilgın ve Hacıhasanoğlu (2010), Yenigül (2010), Li (2011), Cross (2017) ve Korhan (2018) kırsal alanlardan kentsel alanlara göçün etkileri üzerine çalışmış ve göçün temel sebebi olarak son yıllarda küreselleşen ekonominin kentlerde barınması, modern tarımın makinelerle yapılıp daha az insana ihtiyaç duyulması ve kent yaşamına ilgi duyulması olarak belirlemişlerdir. Kırsal alandan kentsel alanlara artan göçler dolayısıyla kırsal kalkınma planları hazırlamanın önemi ve aciliyetine dikkat çekmişlerdir. Bu bakımdan kırsal peyzaj planlama çalışmaları günümüzde dünyada gittikçe artan öneme sahip konuma gelmiştir.

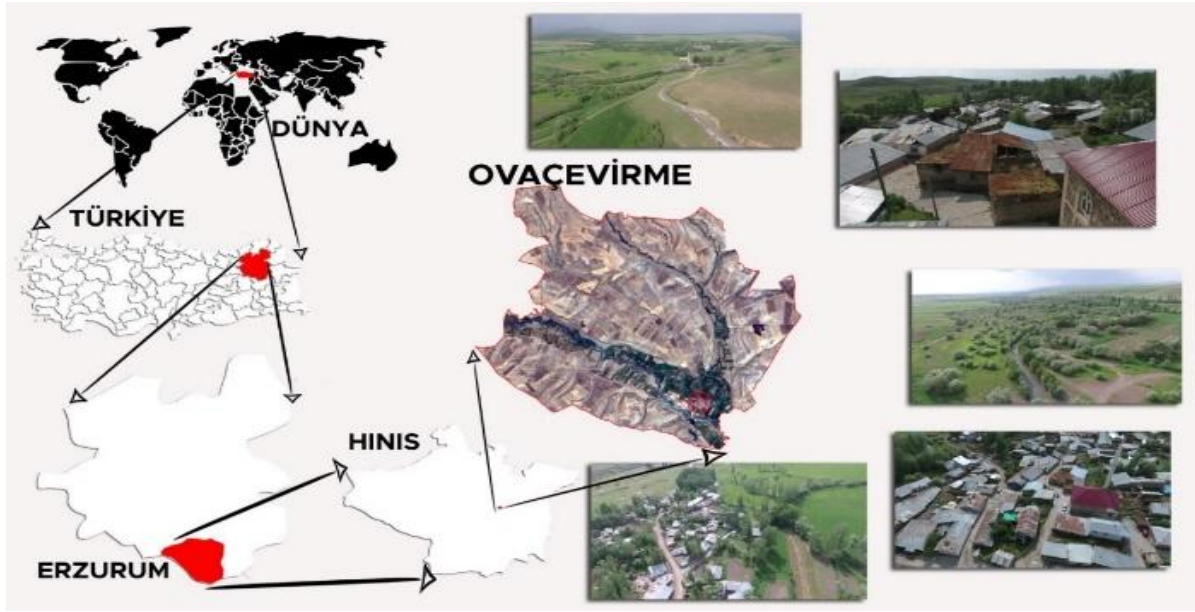
Bu araştırmada ise iklim koşulları birbirine yakın fakat yaşam tarzları birbirinden farklı olan bir doğu toplumunun kırsaldan kırsala gönüllü-kitlesele göç örneğinin, kültürel peyzajın taşınmasının izlerinin sürülebileceği optimum koşullar olarak değerlendirilerek Ovaçevirme köyü örneği ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, kırsal yerleşim alanları ile kültürel peyzaj özellikleri arasında var olan etkileşimleri belirleyip, göç edilen iki alan arasında peyzaj karakter analizi ile kültürel peyzaj değişimlerinin izlerini sürmektir.

Materyal ve Yöntem

Materyal

Çalışma alanı olarak Türkiye’nin Kuzeydoğu bölgesinde bulunan Erzurum’a bağlı Tortum ve Hınıs ilçelerinde yer alan iki köy seçilmiştir. Bunlardan biri çalışmaya konu olan göçün meydana geldiği Hınıs / Ovaçevirme köyü (Şekil 1), diğeri ise Ovaçevirme’ye göç veren Tortum / Aksu köyüdür (Şekil 2). Ovaçevirme köyü Erzurum’un Hınıs ilçesine bağlıdır.

Şekil 1. Ovaçevirme Köyü Harita Konumu ve Resimleri

Şekil 2. Aksu Köyü Harita Konumu ve Resimleri

Hınıs, konum olarak Erzurum'un en soğuk bölgesinde bulunmasından dolayı kış ayları yılın yarısından fazlasında sürebilir. Yüz ölçümü 1367 km² olan ilçe karasal iklimin şiddetli yaşandığı bölgelerden birisidir. Araziler genel anlamda çıplak bir görüntüye sahiptir (Karaca ve ark., 2018). Dağlık ve engebeli arazi yapısına sahip olan Hınıs'ta, genel anlamda tarım, hayvancılıktan daha yaygındır (Çizelge 1). Hayvancılığın yaygın olması nedeniyle ilçenin büyük kısmı meralardan oluşmaktadır. En düşük rakımı 1550 m en yüksek rakımı ise 3070 m'dir. Geniş ova ve dağlık arazilere sahiptir. Bölgede az sayıda ağaç bulunmaktadır ve bu ağaçların çok azı meyve ağacıdır. Ovaçevirme köyü merkeze 11 km, göçün çoğunluğunun yaşandığı

Tortum Aksu köyüne ise 222 km uzaklıkta yer almaktadır. Hınıs ovası düzlüğünde 1550m – 1600m rakımda yer almaktadır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2018 yılında 277 kişi ikamet etmektedir. 184 kişi 18 ve üzeri yaş grubunu oluştururken, 93 kişi ise 18 yaş ve altındadır (Anonim, 2019a). Köy, iskan kanunu (1934) sonrasında ağırlıklı olarak Erzurum'un Kuzey ilçeleri olmak üzere Tortum, Oltu, Narman, Kars ve Karadeniz'den gelen göçmenler tarafından kurulmuştur (Anonim, 2019b). Özellikle Hınıs bölgesinde verimli tarım arazileri ve bahçecilik kültürü ile tanınmaktadır.

Araştırma alanlarından Aksu köyü ise Tortum ilçesine bağlıdır. İlçe 1467 km²'lik alana

sahip olup merkez rakımı 1405 metredir (Anonim, 2014). Köy derneğine ait çıkardıkları kitapçıkta verilen bilgiye göre köyde yaşayan halkın kökeni Kuman (Kıpçak) Türklerine dayanmaktadır (Anonim, 2016). Köy, Karadeniz kıyılarına komşuluğu ve Karadeniz ikliminin görülmesi nedeniyle yaşam tarzı olarak Doğu ve Karadeniz kültürü etkisi arasında kalmıştır. Köyün bağlı bulunduğu ilçe olan Tortum'da hayvancılıktan ziyade tarım ile ilgilendikleri görülmektedir. Çıplak dağlar arasında oluşan düzlüklerde yerleşim alanları kurulmuştur. Tortum, yeşil alanları ile

bilinen bir ilçe olup, bölgedeki insanlar tarafından özellikle yeşilin tonları ile bütünleşmek için eko turizm amaçlı olarak ziyaret edilmektedir. Diğer ilçelere nazaran meyve üretiminde Erzurum'un ilçeleri arasında Tortum'dan ayrılan Uzundere ilçesi ile birlikte ilk sıradadır. Bölgede yaşayan halk kendi arazisi üzerinde tarımsal faaliyet yapmaktadır. Bu ilçenin diğer ilçelerden belirgin farkı insanların tarım kültürüne sahip olmasıdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nden elde edilen bilgilere göre Tortum ilçesinin 2018 yılındaki tarım arazileri toplamı 147.070 dönümdür (Çizelge 1).

Çizelge 1. Tortum ve Hınıs'a ait 2018 yılı tarım, nüfus ve yüzölçümü verileri (Anonim, 2019a).

Veri Çeşidi (2018)	Hınıs	Tortum
Meyve, İçecek Ve Baharat Bitkileri Alanı (daa)	70	4.800
Nadas Alanı (daa)	42.645	85.969
Sebze Alanı (daa)	145	1.875
Tahıllar Ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı (daa)	152.264	54.426
Toplam Tarım Arazisi (daa)	195.124	147.070
İlçe Nüfusu (Kişi)	26.865	17.054
Hayvan Sayısı – Büyük ve Küçük Baş	140.311	53.373
İlçe yüzölçümü (km ²)	1.367	1.463

Çizelge 1'de görüldüğü üzere Tortum ekonomik karakter özelliğine göre bölgesinde tarım ile geçinen bir ilçedir. Hınıs ise çoğunluğun hayvancılık ile uğraştığı bir ilçe olup iki ilçe tarımsal üretim konusunda farklı karakterlere sahiptir.

Erzurum'da genel anlamda karasal iklim özellikleri hüküm sürmektedir. Ancak kuzeydeki Karadeniz Bölgesi'ne komşu olan Oltu, Olur, Tortum gibi ilçelerde mikro iklim bölgeleri görülebilmektedir. Hınıs, Karayazı, Karaçoban gibi Güney ilçeler ise karasal iklimin şiddetli yaşandığı bölgelerdir (Yağanoğlu ve Aydın, 2017).

Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak anket ve sözlü mülakat yöntemi kullanılmış, elde edilen veriler video kayıtları ve anket belgeleri ile kayıt altına alınmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında Hınıs Ovaçevirme köyünde 32 soru üzerinden 70 kişi ile birebir görüşülüp 70 adet anket çalışması yapılmıştır.

Ovaçevirme köyünde anket yapılması gereken azami sayı (örneklem büyüklüğü), soruların belirli bilinç düzeyi üzerine sorulması gerekliliği düşünülerek 18 yaş üstü nüfus (187 kişi) üzerinden hesaplanmıştır. Örnek hacminin belirlenmesinde oransal örnek hacmi formülü (Newbold, 1995) kullanılarak %10 güven aralığında anket yapılması gereken azami sayı 64 olarak bulunmuş, veri kayıpları da göz önünde

bulundurularak Ovaçevirme köyü sakinlerinden 70 kişi ile anket çalışması yapılmıştır.

Konunun sosyal bir konu olması nedeniyle anket katılımcılarının daha çok sosyal-kültürel davranışları ve psikolojik duygularına yönelik sorular sorulmuş, analizler için SPSS for Windows 22.00 istatistik programında frekans analizi metodu uygulanmıştır. Anket soruları sosyo-demografik özellikler, göçün sosyolojik etkileri ve göçün kültürel peyzaj etkileri olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise belirlenen 6 kişilik odak grup ile video kamera karşısında yarı yapılandırılmış görüşme, Aksu köyünden Ovaçevirme köyüne göçü yaşayıp daha sonra tekrar Aksu köyüne göçen 1 kişi ile de yapılandırılmamış görüşme gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme, görüşmecinin araştırma konusundan şaşmadan, öncesinde hazırladığı soruları sorma ve bu sorular konusunda gerektiği yerde cevabı detaylandırmak amacıyla ek sorular sorabilme özgürlüğüne sahip olduğu bir yöntemdir. Yapılandırılmamış görüşme ise araştırmacının konu hakkında detayları bilmediği, sohbet ortamına doğrudan katıldığı araştırmalarda kullanılır. Sorular, önceden belirlenmemiştir, sohbetin doğal akışı içerisinde kendiliğinden gelişir ve konunun nereye gideceği öncesinden bilinemez (Yıldırım ve Şimşek 2008).

Bulgular ve Tartışma

Anket bulguları

Çalışmanın ilk aşamasında yapılan anket uygulamaları sonucu katılımcıların demografik özellikleri Çizelge 2’de yer almaktadır. Buna göre, ankete katılanların çoğunluğunun erkek (%65) ve orta yaş aralığında (%50) olduğu, ayrıca Ovaçevirme köyünden farklı bir yerde doğduğu (%75) anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi bakımından

katılımcıların çoğunluğunun ilkökul mezunu (%54) ve okur-yazar (%21) grubundan olmasında yaş ortalamasının yüksek olmasının, eğitim öğretim devam ederken anket yapılmasının ve üniversite okuyanların ilçe dışında bulunmalarının rol aldığı düşünülmektedir. Ayrıca medeni durumlarına bakıldığında çoğunluğun evli olduğu (%85) ve çocuk sahibi olduğu (%85) görülmektedir.

Çizelge 2. Ankete katılanların demografik özellikleri

Demografik Veriler	Sıklık	Yüzde (%)	N	Demografik Veriler	Sıklık	Yüzde (%)	N		
Cinsiyet				Eğitim Durumu					
Kadın	24	34,3	70	Okur-yazar	15	21,4			
Erkek	46	65,7		İlkokul mezunu	38	54,3			
Yaş				Medeni Durum					
18-25	8	11,4	70	Ortaokul mezunu	5	7,1	70		
26-35	10	14,3		Lise mezunu	7	10,0			
36-45	14	20,0	70	Üniversite mezunu	5	7,1			
46-55	21	30,0		Çocuk Sahibi Olma					
56-65	5	7,1	70	Evli	60	85,7			
65 üstü	12	17,1		Bekâr	8	11,4			
Doğum Yeri				Eşi ölmüş					
Ovaçevirme	8	25	70	Eşi ölmüş	2	2,9			
Aksu	10	31,25		Çocuk Sahibi Olma					
Diğer	14	43,75		Hayır	10	14,3	70		
				Evet					
				Evet				60	85,7

Araştırma kapsamında katılımcılara “Kürtçe dilini bilme durumu” sorulmuş ve katılımcıların Türkçe konuşulan beldelerden göç ettiği halde büyük çoğunluğunun (%90) Kürtçe bildiği belirlenmiştir. Bu durum göçmenlerin yeni yerleşim yerine adaptasyon ve aidiyet sağladığını ortaya koymaktadır. Ilgın ve Hacıhasanoğlu (2010) da dilin aidiyet oluşumunda önemli bir gösterge olduğunu belirtmişlerdir.

Göçmenlere sorulan “Ailenizden Ovaçevirmeye ilk göç eden kişi hangi tarihte geldi?”

sorusuna verilen cevaplardan, büyük çoğunluğun 1950 öncesi (%95) göç ettiği anlaşılmaktadır. Göçün üzerinden yetmiş yıldan fazla bir sürenin geçmiş olması ve ilk göçen topluluğun birinci, ikinci ve üçüncü kuşak soylarının dünyaya gelmesi adaptasyonun ne kadar sağlanıp kültürün ne kadar taşındığının ölçülmesi açısından önemlidir. Verilen cevaplarda çoğunluğun göç ettikleri Ovaçevirme köyünden memnuniyeti, kendilerini yeni yerleşim yerine ait hissettikleri ve yerel halk ile uyum sağladığı görülmektedir. (Çizelge 3)

Çizelge 3. Göçün sosyolojik etkileri ile ilgili anket verileri

Sosyolojik Veriler	Sıklık	Yüzde (%)	N
Kürtçe dilini bilme durumu			
Evet	63	90.0	7
Hayır	7	10.0	0
Hanede yaşayan kişi sayısı			
1 kişi	1	1.4	7
2 kişi	12	17.1	
3 kişi	33	47.1	0
4 kişi	13	18.6	
5 kişi	5	7.1	
6 kişi	6	8.6	
Ovaçevirme’ye gelen yer			
Aksu	30	42.9	7
Tortum diğer yerleşkeler	10	14.3	0

Kars	10	14.3	
Gümüşhane	8	11.4	
Diğer	12	17.1	
İlk göç eden kişi hangi tarihte geldi			
1931-1935	6	8.6	
1936-1940	38	54.3	
1941-1945	10	14.3	7
1946-1950	12	17.1	0
1950 ve sonrası	4	5.7	
İlk göç edilen evde mi oturuluyor			
Evet	25	35.7	7
Hayır	45	64.3	0
İlk göç eden kişi hangi sebeple göç etmiştir			
Ekonomik sebepler	10	14.3	
Hane halkı fertlerine bağlı olarak	8	11.4	
Akrabalar arası geçimsizlik	2	2.9	7
Ovaçevirme topraklarının verimliliği	14	20.0	0
Ovaçevirme'ye gelinen köyde arazilerin olmaması	36	51.4	
Evinizi siz mi inşa ettiniz?			
Evet	55	78.6	7
Hayır	15	21.4	0
Yaşanılan ev ne zaman değiştirildi? (Yalnızca evini değiştirmiş olanlara soruldu)			
1-5 yıl önce	2	2.9	
6-10 yıl önce	7	10.0	
11-20 yıl önce	7	10.0	2
20-30 yıl önce	3	4.3	5
30 yıldan uzun süredir	6	8.6	
Memlekete geri dönmeyi düşünme durumu			
Evet	8	11.4	7
Hayır	49	70.0	0
Fikrim yok	13	18.6	
Memlekete hangi sıklıkla gidiliyor			
Yılda birkaç kez	7	10.0	
Yılda bir defa	6	8.6	
2-3 yılda bir defa	11	15.7	7
Çok seyrek	12	17.1	0
Hiç	34	48.6	
Nereye ait hissediliyor			
Ovaçevirme	65	92.9	7
Ovaçevirme'ye göç edilen yer	5	7.1	0
Hınıs'a uyum sağladığınızı düşünüyor musunuz?			
Evet	64	91.4	7
Hayır	6	8.6	0

Yapılan gözlemlerde Hınıs'ın yaşam kültüründe bahçe ve avlu özelliklerine rastlanılmadığı halde Ovaçevirme köyünde yapılan anket sonucu çoğunluğun bahçe ve avluya sahip olduğu (%81) görülmüş, "Avlunuzu/bahçenizi en çok nasıl değerlendiriyorsunuz" sorusuna meyve ve sebze yetiştiriciliği (%31), kümes hayvanı veya evcil hayvan yetiştirme (%9), rekreasyon/dinlenme

(%23) ve diğer (%14) cevapları verilmiştir. Verilen yanıtlardan "bahçenizde yer alan ağaçları en çok ne amaçlı kullanmaktasınız?" sorusuna cevaben meyve üretimi amacıyla (%51) kullanım oranının, gölge amaçlı (%13), estetik amaçlı (%6), rüzgar kesici amaçlı (%6) ve diğer amaçlarla (%6) kullanım oranlarına göre büyük çoğunluğu sağladığı görülmüştür. Bahçelerde kullanılan bitkilerde

çoğunlukla meyve güzelliği ve yararlanma özelliği (%37) arandığı ve çoğunluğun bahçelerinde işlevsel-fonksiyonel (konforlu, dinlendirici v.) bitkilendirmeyi tercih ettiği (%52) tespit edilmiştir. Meyve ve sebze yetiştiriciliği Tortum ilçesinin kültürel bir özelliği olup, bu durum yıllık üretim istatistiklerine de yansımaktadır (Çizelge 1). Meyve ve sebzeçiliğin çevre köylerde görülmemesi ve bu köyün kültürel peyzaj değerlerinden biri olması nedeniyle Ovaçevirme mahallesine göçmenler tarafından kültürel taşınma sebebiyle geldiği

anlaşılmaktadır. Ayrıca bahçelerin çoğunlukla günlük yaşamda evin bir parçası olarak görülmesi (%47), boş zamanlarda evin çoğunlukla bahçe (%42) ve balkon (%31) bölümünün kullanılması, bahçelerin düzenlenirken en çok (%48) atadan gelen bilgilerin kullanılması cevapları göçmenlerin yeni yerleşim yerlerinde de bahçe kültürlerini devam ettirdiğini göstermektedir. Yaş ve cinsiyet açısından farklı gruplarla yapılan anket çalışmalarında yeşil kültür açısından kuşaklar arası farklılaşmaya rastlanmamıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Göçün kültürel peyzaj etkileri ile ilgili anket verileri

Kültürel Peyzaj Etki Verileri	Sıklık	Yüzde (%)	N
Evinizde bahçe/avlu bulunuyor mu?			
Evet	57	81,4	70
Hayır	13	18,6	
Avlunuzu/bahçenizi en çok nasıl değerlendiriyorsunuz? (Yalnızca avlu/bahçesi olanlara soruldu)			
Kümes hayvanı veya evcil hayvan yetiştirme	6	8,6	57
Meyve, sebze yetiştirme	22	31,4	
Rekreasyon/dinlenme	16	22,9	
Diğer	10	14,3	
Hiçbiri	3	4,3	
Avlunuzu/bahçenizi en çok ne amaçla kullanmaktasınız? (Yalnızca avlu/bahçesi olanlara soruldu)			
Günlük yaşamda evin bir parçası olarak	33	47,1	57
Serinleme	17	24,3	
Çamaşır yıkama-asma	4	5,7	
Yemek pişirme	1	1,4	
Diğer	2	2,9	
Bahçenizdeki ağaçları en çok hangi amaçlı kullanmaktasınız? (Yalnızca avlu/bahçesi olanlara soruldu)			
Gölge amaçlı	9	12,9	57
Estetik amaçlı	4	5,7	
Meyve üretimi amaçlı	36	51,4	
Rüzgâr kesici amaçlı	4	5,7	
Diğer	4	5,7	
Evinizin yapımında çoğunlukla hangi malzeme kullanılmıştır?			
Ahşap	16	22,9	70
Taş	17	24,3	
Tuğla	4	5,7	
Briket	33	47,1	
Boş Zamanlarınızda Evinizin En Çok Hangi Bölümünü Kullanmaktasınız?			
Oturma odası	12	17,1	70
Şahsi odam	4	5,7	
Balkon	22	31,4	
Bahçe	30	42,9	
Mutfak	2	2,9	
Bahçenizi çoğunlukla hangi amaç için kullanıyorsunuz?			
Oturma-dinleme	35	50,0	70
Misafir ağırlama	3	4,3	
Görsel ve estetik katkı	9	12,9	
Fayda (Meyve-sebze yetiştirme vb)	23	32,9	
Bahçenizi düzenlerken en çok kim/ne etkili oluyor?			
Aile üyeleri	8	11,4	70

Komşular	8	11,4
Çevre Bahçeler	6	8,6
Yöresel etkiler	13	18,6
Atadan gelen bilgiler	34	48,6
TV-Gazete-Dergi	1	1,4

Kullandığınız bitkilerde en çok aradığınız özellikler nelerdir?

Sürekli yeşil kalması	22	31,4	70
Meyve güzelliği ve yararlanma	26	37,1	
Çiçek güzelliği	12	17,1	
Yetiştirilmesi ve bakımı kolay	10	14,3	

Geleneksel konut bahçelerindeki bitkilendirmelerde aradığınız fonksiyonlar nelerdir?

Estetik (Güzel, Çekici vb.)	19	27,1	70
İşlevsel-Fonksiyonel (Konforlu, Dinlendirici vb.)	37	52,9	
Ekolojik (Yeterli yeşil, tür çeşitliliği fazla vb.)	5	7,1	
Ekonomik (Kolay üretilebilen bitkiler, uygun fiyatlı bitkiler vb.)	9	12,9	

Sözlü mülakat bulguları

Çalışmanın ikinci aşamasında yapılan sözlü mülakatlar ile göç sonrası bireylerin kültürleriyle yeni mekanları arasında kurdukları bağlantı ortaya çıkarılmıştır. Göçün bireyler üzerinde bıraktığı etkileri daha iyi anlamak ve bireylerden yola çıkarak toplumsal kültüre ulaşmak asıl amaçtır.

Sözlü mülakat gerçekleştirilen bireyler içerisinde yapılandırılmamış mülakat gerçekleştirilen tek birey olan A.G. (79) Ovaçevirme köyüne göçü yaşayıp hayatta olan sayılı insanlardan biridir ve uzun yıllar Ovaçevirme köyünde yaşadıkdan sonra emeklilik hayatını yaşamak için tekrar Aksu köyüne göçmüştür. Yapılan görüşmede Hınıs'a göçtüklerinde şimdiki gibi meyve ağaçları olmadığını, var olan ağaçları kendilerinin getirdiğini ifade etmiştir. Göçten sonra mimari kültürün de karşılıklı olarak etkilendiği tespit edilmiştir.

"Biz geldiğimizde Hınıs'ta yalnızca birkaç vişne ağacı vardı. Meyve ağaçlarını Tortum'dan göçle birlikte bizler taşıdık." (A.G.)

Yapılan gözlemlerde Ovaçevirme köyündeki ev mimarisinin bölgedeki diğer mimariden farklı olduğu, evlerin yapımında doğu mimarisindeki gibi taş malzeme değil karadenizdeki gibi ahşap malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir.

"Biz göç ettiğimiz zaman Hınıs'taki yerel halkın kapıları çalidan örmeydi, babam marangoz olduğu için babama ahşap kapılar yaptırıldı. Ovaçevirme'de ekonomik durumum Aksu köyündekinden (şimdi) daha iyiydi. Orada fasulye, mısır, patates, şeker pancarı gibi her sebzedden ekerdik, sonra da onları Hınıs merkezinde satardık" (A.G.)

Katılımcı bireylerin göçün nedeni ile ilgili sorulara verdikleri cevaplardan gönüllü göçte en önemli etkenin Ovaçevirme'nin verimli arazilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Tortum ilçesinin geneline göre daha az verimli topraklara ve daha çok nüfusa

sahip olduğu tespit edilen Aksu'dan, tarım ve verimli arazi hayaliyle göçüldüğü anlaşılmaktadır.

"Atalarımız bu köye verimli arazileri nedeniyle göçmüştür." (M.B.)

"Aksu köyünde arazimizin olmayışı nedeniyle buradaki iskan politikalarını değerlendirip bu verimli arazilerde yer edinebilmek amacıyla göçmüştük." (Ş.Z.)

Yapılan anket ve mülakat sonuçlarında evlerin çoğunluğunun en fazla 40 yıllık olduğu ve yeni nesil tarafından yenilediği görülmüştür. Ancak yenilenen evlerde de yeni neslin bahçe kültürünü devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Ekonomik sıkıntılardan dolayı Aksu köyünden göç edenlerin çok olduğu düşünülürse Ovaçevirme köyünde ekonomik durumların düzeldiği de anlaşılabilir.

"Evimi ben yaptırıldı. Bahçemde elma ve kayısı ağaçları bulunmaktadır, aynı zamanda bahçemde bulunan bostanım da domates, salata, biber, kavun gibi ürünler yetiştiriyorum." (M.B.)

"İzmir'de yaşadıkdan sonra emeklilik hayatı için köyüme geri döndüm. Oturduğum evi sekiz sene önce başkasından satın aldım. Ama bahçedeki ağaçları ben diktim. Vişne, elma, üzüm, ceviz gibi meyve ağaçları var ve bahçemde bulunan bostanım da patates, soğan, fasulye, mısır gibi ürünleri yetiştiriyorum." (Ş.Z.)

"Evimi 2000 yılında kendim inşa ettim. Kapımın önünde bir bahçem var, bu bahçede vişne, elma, dut gibi meyveler yetiştiriyorum." (A.T.)

"Evimi ben inşa etmedim dededen kalma. Bahçesi yok. Ovaçevirme'de doğal olarak söğüt ve kavak ağaçları yetişmektedir. Meyve ağaçları ise erik, kayısı, elma gibi bizim diktiğimiz ağaçlardan oluşmaktadır." (İ.Y.)

Sözlü mülakat yapılan bireylerin hepsinin ortak görüşü bitki kültürlerini Ovaçevirme köyüne taşıdıkları yönündedir. Bölgedeki köyler içerisinde

en yeşil köyün kendilerinininki olduğunu belirten katılımcılar, bahçelerinde meyve ve sebze üretmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ovaçevirme köyüne ağaç kültürünü atalarının getirdiğini belirten katılımcı (Ş.Z.), ağaç olmayan bir köyde yaşayabilir misiniz sorusuna “asla” yanıtını vermiş ve ağaç sevgisini “Nefes olmadan yaşayabilir misin? Ağaç bizim için nefes demektir” şeklinde ifade etmiştir.

“Bir Karadenizli’nin, bir Tortumlu’nun buraya göçmesi buradaki insanlarda kültürel anlamda değişikliklere neden olmuştur. Kapı yokken kapı yapmasını öğretmişler, ağaç yokken burayı ağaçlık bir alana çevirmişler, meyve yokken meyve ağaçları getirmişler. Buradan Erzurum’a giderken yoldaki köyleri (kamerayla) çekerseniz, tabiri caizse bir dana güdecek ağaç dalı bile bulamazsınız. Bizim köyümüz en yeşil köydür. Biz o yeşile aşığız” (M.B.)

“Bu civara ağaç kültürünü bizlerin getirdiğini düşünüyorum.” (Ş.Z.)

“Biz geldiğimizde bu bölgede ağaç yokmuş bizim dedelerimiz getirmiş bu yeşilliği buraya” (İ.Y.)

Ovaçevirme köyünde hemen herkesin evinin önünde kendisine ait bahçesi olduğu tespit edilmiştir. Bahçelerde hamak, çardak, bank gibi oturma mekanlarının olduğu gözlemlenmiştir. Anket çalışmalarında da ortaya çıktığı üzere yaşam kültürlerini bahçelerine taşıdıkları düşünülmektedir.

“İnsanlarımız evlerinin balkonu veya bahçelerine yaptıkları çardaklar aracılığıyla Tortum veya Karadeniz gibi göç ettikleri memlekete olan özlemlerini gideriyorlar. Kapımızın önünde sebze ve meyve üretimi yapmamız diğer köylerde sık görülen birşey değildir. (M.B.)

Hem anket sonuçlarında hem de yerinde yapılan görsel analizlerde köylülerin göç ettikleri coğrafyanın kültürünü devam ettirdikleri tespit edilmiştir. Ama aynı zamanda yeni yaşam bölgelerine de uyum sağladıkları ve karşılıklı kültür alışverişlerine devam ettikleri görülmüştür.

“Bir arada yaşanılması nedeniyle zaman zaman karşı köyden bu köye de kültür yansımaları olabiliyor, ancak biz köyümüzde halen daha kültürümüzü aynı şekilde koruduğumuzu ve yaşattığımızı düşünüyoruz. Kültür taşınmaları en çok kız alıp vermeler nedeniyle (evlenme) yaşanıyor. Hınıs’a uyum sağladığımızı düşünüyorum.” (M.B.)

“Kaybettiğimiz kültürümüz yok, atalarımızdan aldığımızı burada da aynen devam ettiriyoruz. Atalarımız ne yaptıysa aynı şekilde devam etmek zorundayız.” (Ş.Z.)

“Biz bu köyde Tortum yöresine ait çağ kebab kültürünü devam ettiririz. Diğer köylerde çağ kebab göremezsiniz. Hınıs’taki insanlar da bizden daha misafirperverdirler. Özellikle din adamlarına çok hürmet ederler” (İ.Y.)

Ovaçevirme’de yapılan bir diğer yarı yapılandırılmış mülakat da A.T. (60) ile yapılmıştır. “Size nerelisiniz diye sorduklarında Tortum mu dersiniz Hınıs mı” diye sorulduğunda, “Biz demesek de onlar siz Tortumdan gelmişsiniz diyorlar” diye cevap vermiştir. Bir diğer katılımcı İ.Y. (40)’ye sorulan “Sizi çarşıda tanımayan biri gördüğü zaman bu Hınıs’ın yerlisi değil, Tortumludur, deyip anlayabilirler mi?” şeklinde sorduğumuz soruya “anlayabiliyorlar” cevabını vermiştir. Bu cevaplar bölgedeki insanlarla bu köyün insanları arasındaki kültür farkının çok belirgin olduğunu ve göç ettikleri yerden taşıdıkları kültürün hala devam ettirildiğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Dünyadaki hemen her metropolde yer alan etnik yerleşim alanları göçlerin yapıldığı kültürlerin izlerini taşımaktadır. New York’ta yer alan China Town’a göç eden Çinliler kendi mimari kültürlerine ait pagoda çatılı evler ve bahçelerinde Uzakdoğu bahçelerinden örnekler yer vermişlerdir (Li, 2011). İlgin ve Hacıhasanoğlu (2010) ve Rath (2018)’in çalışmalarına göre Avrupa’ya göç eden Türk topluluklarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kubbe ve minareli yapılar görülmekte, evlerin bahçelerinin duvarlarla sınırlandırıldığı görülmektedir. Kıyanç (2014), Kaynar ve Ak (2015)’in araştırmalarına göre ise Rus işgali sonrasında Kars’a yerleştirilen Malakanların kendi kültürlerine ait tarım makinaları, değirmenler, yemek ve bahçe kültürünü bölgeye aktardığı açıkça görülmektedir. Bu gibi örnekler yeşil kültürün göç sonrası insanlarla birlikte taşındığını göstermektedir. Literatür taramaları sonucunda bu çalışmanın ülkemizde kültürel peyzajın taşınması açısından yapılan ilk çalışmalardan birisi olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında örnek olarak seçilen Ovaçevirme Köyü ise kültürel peyzaj özellikleri ile bölgesindeki diğer köylerden kolayca ayırt edilebilen bir görünüme sahiptir. Köyün uzaktan bakıldığında yemyeşil bir vadinin ortasında yanından akarsular geçen bir coğrafyada konumlandığı görülmektedir. İnsanların giyim kuşamları, konuşma tarzları veya çocukların oyunlarından, ziyaretçilere bölgesinden farklı bir köyde olduğu hissiyatı vermektedir. Köylü ile kültürleri hakkında sohbet edildiğinde Hınıs’lı olduklarını kabul ettikleri ama nereden geldiklerinin de farkında oldukları görülmektedir. Göçmenlerce oluşturulduğu bilinen bu köyün çoğunluğunu Tortum/Aksu Köyünden gelenlerin oluşturduğu araştırmanın ön sürvey aşamasında yerleşke sakinleri ile yapılan mülakatlarda ortaya çıkmıştır.

Anket ve sözlü mülakat sonuçları değerlendirildiğinde ilk göç eden kişinin neden geldiği sorusuna verilen Ovaçevirme'ye gelinen köyde arazilerin olmaması (%51), ekonomik sebepler (%14) ve Ovaçevirme topraklarının verimliliği (%20) cevapları göçmenlerin çoğunluğunun, Ovaçevirme köyünde yaşamayı seçerken, arazilerin verimliliğine güvenerek göçtükleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Köy halkı ile yapılan sözlü mülakatlar, yerinde tespit çalışmaları ve anket çalışmaları sonucu görülmüştür ki köy halkı yeşili ve doğayı çok sevmektedir. Hınıs'ta yer alan diğer köyler tarım yapmak için Ovaçevirme kadar müsait değildir. Sözlü mülakat ve yerinde tespit çalışmaları göstermiştir ki Ovaçevirme köyü iklimi açısından Aksu köyü kadar müsait olmamasına rağmen Aksu köyünde yetişen meyve türleri bu köyde de ısrarla denenmiş bir kısmında başarılı olunmuş, bir kısmında ise iklim koşullarından dolayı başarılı olunamamıştır. Buna rağmen iki köyde ortaya çıkan en belirgin peyzaj karakteri, konut bahçelerinde çoğunlukla meyve üretimi amaçlı (%51) ağaçlar kullanılmasıdır. Konutlarda avlu, bahçe (%81) ve balkon kültürü hâkimdir. Anket sorularında yer verilen "avlunuzu/bahçenizi en çok ne amaçla kullanmaktasınız?" sorusuna çoğunluğun verdiği "günlük yaşamda evin bir parçası olarak" cevabı (%47) köy sakinlerinin yeşil kültürü içselleştirdiğini göstermektedir.

Hınıs geneline bakıldığı zaman Ovaçevirme Köyü sosyal kültür özellikleri ile diğer köylerden daha farklıdır. İnsanlar kültürlerini taşıırken içinde buldukları coğrafyanın materyallerinin tamamını göç ettikleri yere taşıyamadıkları için zamanla somut kültürel varlıklarından vazgeçebildikleri gözlemlenmiştir. Ancak görülmektedir ki sosyal kültürlerine ait özellikleri göç ettikleri mekanlara daha kolay taşımakta ve devam ettirmektedirler. Nitekim Ekici ve Tuncel (2015) de çalışmasında canlı ile yaşadığı mekan arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş, göçle birlikte sosyal ve fiziki çevrenin taşınmaya çalışıldığından bahsedilmiştir.

Sonuç olarak, anket ve mülakat sonuçlarında da görüldüğü gibi insanlar uygun koşullarda kültürel peyzaj değerlerini de yanında taşımak isterler. İnsanoğlunun kültürünü yaşadığı yerle birlikte taşınması, göçün en doğal sonuçlarından birisidir. Bu kültür sayesinde geçmişe olan özlemlerini giderebilmektedirler. Bu kültür kimi zaman yemek, düğün gibi soyut varlıklar, kimi zaman da ağaç, mimari yapı gibi somut varlıklar olabilmektedir. Ovaçevirme Köyünde yapılan araştırmalar sonucu da göçmenlerin Aksu Köyü'nden birçok kültürel peyzaj öğesini Ovaçevirme'ye taşıdığı, bu sayede kültürel travma etkisinden kurtulduğu tespit edilmiştir.

**Bu çalışma "Yeşil Kültürün Taşınmasına Erzurum Kırsal Peyzajından Bir Örnek" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Kaynaklar

- Anonim, 2014 İl ve İlçe yüz ölçümleri, Harita Genel Müdürlüğü. (<https://www.harita.gov.tr>) (Erişim tarihi: 11.03.2019)
- Anonim, 2016 Aksu Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Rehberi.
- Anonim, 2019a Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet Sitesi. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Accessed Erişim tarihi: 20.02.2019
- Anonim, 2019b Hınısın Sesi İnternet Sitesi - Ovaçevirme Köyü. <http://www.hinisinsesi.com/koy-tarihce.php?koyid=57>. Erişim tarihi: 21.02.2019
- Anonim, 2020 Dünya Bankası Resmi İnternet Sitesi. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?end=2019&locations=TR&start=2019&view=map&year=2019> Erişim tarihi: 24.09.2020
- Cross, J. A., 2017. *Ethnic Landscapes of America*. Springer International Publishing, Oshkosh, WI, USA.
- Ekici S, Tuncel G, 2015 Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1):9. <https://doi.org/10.20493/bt.71783>
- İlgin, C. ve Hacıhasanoğlu, O., 2010. Göç - aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model: Berlin/Kreuzberg örneği. *İTÜ Dergisi*, 5(2) Kısım 1, 59-70.
- Karaca Z, Can H, Yarbaşı Y, Özdemir S, Gül Oral F, 2018 *Erzurum İli Sosyo-Ekonomik Profili 2018*. Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Kaynar, M. K., & Ak, G. 2015. 19. Yüzyılda Çokkültürlü İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Sürgün ve Göç: Malakanlar Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2), 1–22. <https://doi.org/10.17550/aid.89133>
- Krase J, 1997 Polish and Italian Vernacular Landscapes in Brooklyn. *Polish American Studies*, 54(1):9–31.

- Korhan, T., 2018. Kafkasya'dan Anadolu'ya Benzerlikleri ve Farklarıyla Bir Kültür Sembolü Olarak Çerkes Evleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2(12), 28–39.
- Kıyanç, S., 2014. *Malakanlar*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Li, C., 2011. *Chinatown and urban redevelopment: A spatial narrative of race, identity, and urban politics 1950-2000*. Doctora Thesis, University of Illinois, Urbana, USA.
- Newbold, P. 1995. *Statistics for Business and Economics*, Prentice Hall Inc., USA. Pages 1016.
- Öğdül, H. 2013 *Kırsal Alan Planlaması Tartışmaları 1999-2009*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları. MSGSÜ Basımevi.
- Özsüle Z, 2005 *Geleneksel Yerleşimlerin Korunması Açısından Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi: Mudanya Örneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul, 1 s
- Rath, J., 2008. Boş Zaman Geçirme, Tüketim Ve Fırsatlar Alanı Olarak: Etnik mahallelerin yükselişi. *İstanbul Dergisi*, (1), 84–87.
- Sağlam, S., 2017 *Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), (5):33–44.
- Tekeli, İ., 2008. Göç ve ötesi. 3. cilt, Tarih Vakfı.
- Yağanoğlu E., Aydın A., 2017 Erzurum İli Hınıs İlçesinde Farklı Bitkilerin Yetiştirildiği Toprakların Bazı Fiziksel Ve Kimyasal Özelliklerinin Araştırılması. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48(2):125–131.
<https://doi.org/10.3929/ethz-b-000238666>
- Yenigül, S. B., 2010. The Effects Of Migration On Urban. *Gazi University Journal of Science*, 18(2), 273–288.
- Yeşilyurt Alkan, A., 2016 *Kırsal Alanların Kentsel Alanlara Dönüşümü: Burdur Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. 2008. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 6.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, M., 2017 Türkiye'de Kırsal Nüfusun Değişimi (1927-2012). *İller ve Belediyeler Dergisi*, 46-50 s